

Sveits og Norge : bilingualisme og diglossi

Objekttyp: **Chapter**

Zeitschrift: **Beiträge zur nordischen Philologie**

Band (Jahr): **31 (2001)**

PDF erstellt am: **21.06.2024**

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Sveits og Norge

Bilingualisme og diglossi

I samtale med nordmenn møter en ofte en påfallende interesse for språkforholdene i Sveits. En vanlig oppfatning synes å være at alle sveitsere vokser opp med to eller flere forskjellige språk, d. v. s. i et bi- eller plurilinguallt miljø, og det er da tydelig at mange – også de som ikke deler denne feilaktige oppfatningen – ser visse likhetspunkter i de to landenes relativt kompliserte språkforhold som skaper visse særskilte problemer og kan bli anledning til friksjoner. Det er heller ikke sjelden en finner henvisninger til sveitsiske forhold i den vitenskapelige litteraturen eller i den pågående språkpolitiske/-pedagogiske debatten, men det er viktig å holde fra hverandre to forskjellige aspekter som er blitt nevnt i denne sammenhengen:

1. Problemer i forbindelse med bilingualisme (eller: pluri- eller multilingualisme) tysk, fransk, italiensk, retoromansk,
2. Diglossi-situasjonen i den tyskspråklige delen av Sveits.

En ganske alminnelig oppfatning synes å være den, at sveitserne har greid å løse språkproblemene sine på en ganske bra måte og at den sveitsiske modellen derfor muligens også kunne tjene som mønster for andre land, f. eks. Norge. Når Einar Haugen i 1966¹ skriver, at “språklig sameksistens er noe som mange nasjoner har måttet avfinne seg med, fra Sveits, som er en av de første, og fram til i dag. Det er slett ikke noen selvfølge i vår tid at en nasjon må ha bare ett nasjonalspråk”, så ser det ut som om han ville ta Sveits som forbilde for språkplanlegging og løsning av flerspråklighetsproblemer. Spørsmålet er da: Har sveitserne virkelig fortjent denne vurderingen? Har de virkelig løst alle språkproblemene sine på en tilfredsstillende måte? Det er vel til en viss grad kjent også i utlandet, hvor hardt det fjerde og minste språket (retoromansk) kjemper for å overleve, og den nokså alvorlige konflikten om en del av Jura-området som var aktuell i 70-årene, hadde også sentrale språklige implikasjoner. Er det altså forskjeller mellom teori og praksis, mellom det målet som språklovgivningen setter seg og resultatet den har oppnådd? Og selv om Sveits har klart språkproblemene ganske bra, er det stadig spørsmål, hvorvidt det kan tjene som modell for andre land, hvorvidt ikke de aktuelle forholdene og den historiske utviklingen dér er såpass enestående, at de ikke kan sammenlignes med andre land? Det er en rekke spørsmål som melder seg, når det gjel- [31] der “eksemplet Sveits”, og det kan være god grunn til å kikke litt nærmere på saken!

1. La oss gå fra det større til det mindre og først se på landet som et hele, d. v. s. på dets *plurilinguale* karakter:

---

¹ Einar Haugen, *Riksspråk og folkemål. Norsk språkpolitikk i det 20. århundre*. Universitetsforlaget 1966, s. 259.

1.1. De grunnleggende fakta kan vi se på språkkartet²: [s. Anhang, Karte 1]

Som vi ser, er landet delt opp i fire språkområder: et tysk, fransk, italiensk og retoromansk. At styrkeforholdet mellom de fire språkene er nokså ujevnt, fremgår også av statistikken³:

	hele befolkningen		sveitsiske statsborgere	
1980	tysk	65,0%		73,6%
	fransk	18,4		20,0
	italiensk	9,8		4,5
	retoromansk	0,8		0,9
	andre	6,0		1,0
1910	tysk	69,1		72,7
	fransk	21,1		22,1
	italiensk	8,1		3,9
	retoromansk	1,1		1,2
	andre	6,0		0,1 [32]
1850	tysk	70,2		
	fransk	22,6		
	italiensk	5,4		
	retoromansk	1,8		

Prosenttallene viser at forholdene har vært nokså stabile i de siste 100–150 år.

Som jeg allerede har påpekt, er ikke alle utlendinger klar over at de fire språkgruppene er geografisk mer eller mindre klart atskilt: Tysk opptar praktisk talt hele den nordlige delen av landet (hovedsakelig lavlandet med bl. a. hovedstaden Bern), de viktigste dalførene nord for høgfjellet og en del av det sentrale alpine området; fransk er begrenset til de vestlige delene av Sveits, italiensk til noen sørlige deler, retoromansk til en del områder i kantonen Graubünden som ikke lenger har geografisk sammenheng. Både den romanske språkgrensen og språkgrensene i det hele tatt er ganske skarpe; men det fins også noen blandede områder og tospråklige byer, særlig i grenseområdet mellom tysk og fransk (bl. a. med byene Biel/Bienne og Fribourg/Freiburg) og i Graubünden, hvor det innen samme kanton tales både italiensk, retoromansk og tysk.

Paragraf 116 i den sveitsiske grunnloven fastslår at “die drei Hauptsprachen der Schweiz, die deutsche, französische und italienische, sind Nationalsprachen des Bundes”, mens retoromansk har status av offisielt språk (“nasjonalspråk”, “Landessprache”), men ikke administrativt språk (“Amtssprache”). De interne forholdene i de fire språkområdene er nokså forskjellige. De tre språkene som er deler av større europeiske språkområder, har i høy grad fått sitt preg av relasjonen til vedkommende majoriteter utenfor landets grenser: som vi seinere skal se, er tysk delt opp i en

² Se Kenneth D. McRae, *Conflict and Compromise in Multilingual Societies. Switzerland*. Wilfrid Laurier University Press 1983, s. 52.

³ Ibid. s. 50; Iso Camartin i: Robert Schläpfer (ed.), *Die viersprachige Schweiz*. Zürich/Köln 1982, s. 309 f.

rekke dialekter, mens høytysk standard stort sett bare brukes i skrift og særskilte talesituasjoner; i det franske Sveits er det tvertom – der har innflytelsen fra Paris i den grad gjort seg gjeldende at de fleste dialektene er forsvunnet, mens det italienske Sveits har en ganske innviklet sosiolingvistisk struktur, med primære, sekundære og tertiære “dialekter” og italiensk standard ved siden av hverandre.

Retoromansk, som ikke har nærmere forbindelse med beslektede språk i Nord-Italia, deles i 3–5 regionale varianter, som hittil hver og en har hatt sitt eget skriftspråk, mens det ennå er uvisst hvorvidt et nylig gjort forsøk på å skape et felles språk (“Rumantsch Grischun”⁴) vil lykkes.

1.2. Men hvordan har det vært mulig å forene så mange språk- og kulturgrupper i en eneste småstat? Og hvordan har det vært mulig i så mange hundreår å holde forholdet mellom disse gruppene noenlunde stabilt? Vi kan neppe forstå dette uten å kaste et blikk på både den geografiske situasjonen og historien. [33]

Beliggenheten i et europeisk sett sentralt fjellområde innebærer særlig gode forutsetninger for at forskjellige folk kunne møtes her, at folkevandringer og folkeflytninger fra forskjellig hold, men også forskjellige politiske dannelser her nådde sin grense, slik at både politiske, språklige, etnografiske og kulturelle grenser ble trukket her. Jeg skal ikke her gå nærmere inn på den tidlige bosetningens historie, men bare nevne de viktigste befolkningsgruppene i kronologisk rekkefølge: etter *ligurerne*, som muligens var bosatt i sørlige og vestlige deler av Sveits, og de meget omstridte *illyrerne*, som muligens dannet grunnlaget for de seinere retoromanerne, er det særlig *kelterne* som spiller en avgjørende rolle i Sveits’ tidligste historie og som er det første folket som vi kan få nærmere grep om: Det er særlig helvetierne (en keltisk stamme) som framtrer fra og med ca. 400 f. Kr. og som seinere (av Caesar 58 f. Kr.) ble innlemmet i det romerske riket. Følgene av deres underkastelse – romaniseringen av praktisk talt hele det nåværende sveitsiske området – er avgjørende for en stor del av dette områdets lingvistiske framtid. Opphavet til de tre romanske språkenes eksistens i Sveits ligger her, men enda en stor hending måtte komme til for å etablere det sveitsiske områdets lingvistiske struktur: Det er den germanske folkevandringen, som her i form av den alemanniske bosetningen i store deler av det nordlige Sveits, når sin sørvestlige grense (fra ca. 450 e. Kr.). Gamle keltiske og andre substrat rundt det sentrale fjellområdet, romernes ekspansjon mot nord og germanenes fremstøt sørover, seinere grunnfestet av det frankiske riket, dét er de avgjørende faktorene for den lingvistiske strukturen i det området som seinere skulle bli Sveits. Men minst like viktig er dannelsen og utviklingen av den sveitsiske staten. Det begynner med edsforbundet i 1291, en ganske løs sammenslutning mellom tre kantoner, som seinere (litt etter hvert) ble 8 og til slutt (fra 1523) 13. Merkelig nok er dette edsforbundet nesten enspråklig tysk (bare Freiburg er tospråklig), men det omfatter ved siden av de 13 kantonene som har makten, også tilslut-

⁴ Heinrich Schmid, *Richtlinien für die Gestaltung einer gesamtbündnerischen Schriftsprache RUMANTSCH GRISCHUN*. Cuir 1982.

tede land og byer (“zugewandte Orte”, bl. a. Genève, Neuchâtel, bispedømmet Basel, St. Gallen, Graubünden og Wallis) og erobrede eller kjøpte områder (“Untertanengebiete”, bl. a. Aargau, Vaud, Ticino), og det er framfor alt gjennom disse at plurilingualismen kommer inn i bildet. Offisielt var det gamle edsforbundet helt frem til sin undergang i 1798 enspråklig tysk, men dets språkpolitikk var f. ø. utpreget liberal, slik at i praksis også fransk og italiensk var helt vanlige: vi kan snakke om en pragmatisk flerspråklighet ved siden av den nominelle enspråkligheten, og det er *den* som gjorde en praktisk talt problemfri overgang til offisiell flerspråklighet mulig da den politiske strukturen ble laget om først i den “Helvetiske republikken” (1798–1803) og deretter i den nye forbundsstaten, som i 1848 definitivt avløste det gamle “statsforbundet”. Denne nye og [34] nåværende statens grunnleggende prinsipp består i en balanse mellom sentral administrasjon og føderativ orden, og i denne balansen inngår da som en selvfølgelig del også den språklige likestillingen av de forskjellige landsdelene. En viss særstilling har, som allerede påpekt, retoromansk: Geografisk isolert og også kvantitativt sett et utpreget minoritetsspråk som det er, var det til og med innen det nye statssystemet ikke blitt offisielt anerkjent før spørsmålet om dets likestilling ble et førsterangs utenrikspolitisk problem i 1920- og 30-årene. Den gjennom fascismen aktualiserte italienske irredenta-bevegelsen tok den gangen også sikte på ikke bare å annektere det italienske Sveits, men også det retoromanske området og påstod at retoromansk “vitenskapelig sett” bare var en italiensk dialekt. Overfor denne truselen gjaldt det en gang for alle å fastslå at det var et selvstendig språk (det har da også hatt sine skriftspråk siden 1500-tallet). Det skjedde da det temmelig enestående, at det ved en folkeavstemning i april 1938 ble vedtatt et forslag om å anerkjenne retoromansk som fjerde nasjonalspråk. Selv om dette var en utenrikspolitisk beslutning, var det samtidig et uttrykk for det sveitsiske folkets vilje til for enhver pris å forsvare en språklig minoritet, trass i at den neppe er større enn én prosent av landets befolkning. I og med at retoromansk ikke ble “Amtssprache” (ikke en gang i kantonen Graubünden), ble jo de praktiske følgene ikke særlig imponerende – bl. a. fikk en del stedsnavn sin opphavelige retoromanske form igjen – men likevel ble folkeavstemningen en prinsipiell bekreftelse på at Sveits oppfatter det som en av sine viktigste oppgaver å fremme forskjellige språks og kulturers koeksistens innom samme land. Retoromansk er liksom blitt et symbol på landets prinsipp om føderalisme og minoritetsvern, og det retoromanske problemet er derfor, ikke minst i våre dager, da det på grunn av “indre erosjon” er blitt mer brisant enn noensinne, mer og mer blitt til en prøvesten for hele det politiske systemet og dets ideologi.

Den lingvistiske strukturen i Sveits er resultatet av en mer enn 2000-årig utvikling, som ble grunnlagt lenge før det politiske begrepet Sveits ble til og som ble ført videre av den nyere staten, slik at de fire språkene vokste organisk sammen til en (politisk) enhet, hvis overgang til offisiell flerspråklighet til slutt nærmest var en formalitet (den kom da også utenfra, ved Frankrikes diktat, etter Napoleons erobring av landet i 1798).

1.3. Men hvordan fungerer det plurilinguale systemet i det praktiske livet? Hvordan er det mulig å bevare språkfreden i den politiske, sosiale og kulturelle virkeligheten? Det er et nokså innviklet apparat av lover, bestemmelser og også pragmatiske spilleregler som regulerer detaljene i språkbruken og på denne måten garanterer for i det minste trespråklighetens varighet. Når det gjelder forbundsstatens nivå (felles politiske, administrative, kulturelle o. l. institusjoner), er det klart at det må tas hensyn til de tre nasjonalspråkene (tysk, fransk, italiensk) i hvert fall i en grad som svarer til befolkningsgruppene prosentdel. Radio og TV har forskjellige program på de tre språkene, mens retoromansk i en viss utstrekning er representert i det tysksveitsiske programmet. I arméen forsøker man så vidt mulig å sammenfatte de enkelte språkgruppene i særskilte enheter; jernbanepersonalet omtrent fra konduktørnivået oppover skal om mulig lære seg ett eller to av de andre språkene, osv. I forbundsregjeringen sitter tradisjonelt fem ministre fra det tyskspråklige området og to fransk- eller iblant også italiensktalende; i parlamentet ("Bundesversammlung") er selvfølgelig alle språkgruppene representert (stort sett etter deres prosentdel) og det er tillatt for hver og en å bruke sitt eget morsmål i debattene, selv om italiensk av pragmatiske grunner (for at de andre skal forstå) ikke brukes ofte. Flerspråkligheten trygges imidlertid ikke bare av juridiske bestemmelser og pragmatiske spilleregler på forbundsplan, men i høy grad også av de enkelte kantonene, m. a. o. av territorialprinsippet. McRae⁵ framhever som de tre fundamentale prinsippene for sveitsisk språkløvgivning: Nasjonalspråkenes absolutte likestilling, kantonenes språklig-kulturelle suverenitet og territorialprinsippet, og det er helt opplagt at det er de siste to prinsippene som nesten automatisk garanterer for språkforholdenes stabilitet. I og med at de enkelte kantonene på grunnlag av de faktiske forholdene slår fast hvilket av nasjonalspråkene som skal være offisielt, er en hel del av detaljreguleringen, f. eks. angående kommunikasjonen mellom forbundsadministrasjonen og kantonene, allerede gitt, og flerspråklighetens problem forenkles vesentlig av at de fleste kantonene er enspråklige. De forholdsvis få kantonene som har flere språk får da selv fastslå, om de vil være offisielt mono- eller bilinguale, men selv om de bestemmer seg for bare ett offisielt språk (f. eks. Fribourg for fransk), betyr dette ikke at de(t) andre språk blir helt neglisjert; selv i slike tilfelle prøver de på en pragmatisk måte å ta hensyn til minoritetsspråket. At en slik toleranse er ganske alminnelig, har delvis historiske grunner; selve det gamle edsforbundet bygde jo på frivillighetsprinsippet. Men like viktig er det at det ikke er samsvar mellom språkgruppene og politiske, sosiale eller religiøse strukturer, at politiske, sosiale og konfessionelle grenser går tvers gjennom språkgruppene. F. eks. er både det tyske, det franske og det retoromanske området religiøst blandet, det italienskspråklige Ticino er riktignok hovedsakelig katolsk, men skiller seg fra de fleste andre katolske områdene ved den herskende politiske innstillingen (mens de fleste andre katolske kantonene – politisk sett – er konservative, ble i det italienske Sveits den liberalradikale retningen domi-

---

⁵ Op. cit. (fotnote 2).

nerende alt i det 19. århundret). Og ikke engang i “folkekulturen” danner språkgruppene bestemt avgrensede enheter: Mens den høyere kulturen i [36] det franske Sveits i høy grad har fått sitt preg av forbindelsene med Frankrike, går den folkelige kulturen der i mange tilfeller sammen med den vestlige delen av det tyske Sveits. Og mellom retoromanene og kantonens tyskspråklige befolkning fins det, i hvert fall når det gjelder materiell kultur, neppe noen forskjell i det hele tatt.

Takket være disse forholdene og det demokratisk-føderative styrets fundamentale prinsipp, har det da også dannet seg en ganske allmenn attityde i holdningen til og omgangen med landsmenn med annet morsmål: En attityde av åpenhet, toleranse og pragmatisme, som ikke kvier seg for å blande det juridiske prinsippet med det praktiske, hvis hensyn til de andre språkgruppene skulle kreve det. At denne holdningen beint fram har ført til en oppfatning av språklig-kulturell mangfoldighet som “sveitsisk ideal” – en myte som sveitseren gjerne glorifiserer seg med – viser seg (negativt) ikke minst i attityden overfor fremmedarbeidere som kan være helt annerledes.

Selvfølgelig fins det også nyanser i de tysk-, fransk-, italiensk- og retoromansk-talende sveitsernes attityder overfor sine landsmenn. Et ofte diskutert emne er f. eks. de fransktalende sveitsernes nære samkjensle med Frankrike og deres tilsvarende sensibilitet for tysksveitsernes (eller sentraladministrasjonens) “overgrep”, som imidlertid i ganske høy grad kompenseres ved at tysksveitseren i allmenhet er nokså tolerant og (mildt sagt) lite tyskvennlig. En utpreget pragmatisme er derimot karakteristisk for de to minste språkgruppene, simpelthen fordi de er så mye mer avhengige av tysk. Alt dette er nærmest småsaker, men det fins også alvorligere problemer. Det tilsynelatende mest brisante, som antakelig også er blitt kjent i utlandet, har vi foreløpig ikke nevnt. Separatistbevegelsen i det fransktalende Jura-området truet i 60/70-årene nesten å sprengte det sveitsiske systemet, men situasjonen der har beroliget seg siden 1979, da opprørets kjerneområde fikk sin egen kanton. Det er også riktig å påpeke at det ikke bare dreide seg om språkproblemet, men at dette inngikk som ett ledd i en rekke særskilte politisk-kulturelle og økonomiske forutsetninger som fikk konflikten til å bli så voldsom. Mer alvorlig er nok situasjonen i den italienske og den retoromanske delen av Sveits. At det er så dårlig balanse mellom prosentdelene for de fire språkene, innebærer jo tross all regulering og pragmatisk imøtekommenhet en latent fare, og når en minoritet er kommet ned i 1–5%, så er denne faren blitt virkelig, særlig dersom denne minoriteten (som i begge tilfelle) bor i områder med blomstrende turisttrafikk fra fremfor alt Tyskland og det tyske Sveits. Jeg har tidligere pekt på et nylig gjort forsøk på å redde det retoromanske språket ved å gi det en felles skriftnorm. Situasjonen i det italienske Sveits blir av McRae⁶ bedømt som avspent (bl. a. takket være egne radio- og TV-program), men andre har med rette pekt på den man- [37] gelfulle italienskundervisningen i de øvrige landsdelene som en årsak til at flere og flere italienskspråklige sveitsere blir tvunget til å bruke andre språk som kommunikasjonsmiddel.

---

⁶ Ibid. s. 213–216.

1.4. Det er altså stadig problemer og det kommer sikkert til å bli nye problemer i forbindelse med multilingualismen i Sveits, men det burde være mulig å finne løsninger på dem innen den bestående rammen – spørsmålet er bare, hvorvidt “modellen Sveits” er brukbar også for andre bi- eller plurilinguale samfunn. Den får jo meget god karakter hos McRae, og en kan nok i og for seg kalle den for et vellykket “eksperiment” med kulturformidling som hovedprinsipp istedenfor et nasjonalt kulturbegrep; den er en i og for seg plausibel løsning på problemer m. h. t. hvordan flere språksamfunn kan leve sammen og trives i en og samme stat, men McRae skriver i slutten av sin bok⁷:

The analysis also suggests very strongly that this success has been built upon an intricate combination of historical, structural, attitudinal and institutional factors skilfully and patiently woven into a reinforcing pattern by human effort and statesmanship.

Og det er nettopp poenget: Den sveitsiske løsningen beror på en rekke særlig heldige forutsetninger som gjør den til noe nesten enestående som ikke lar seg gjenta. Hvis en f. eks. skulle sammenligne språksituasjonen i Sveits med den i språkstridens Norge, viser det seg jo straks at både forutsetninger, faktiske språkforhold og framtidsmuligheter er nesten totalt ulike. Forutsatt at en besvarer det vanskelige spørsmålet om hvor vidt bokmål og nynorsk er to *språk* positivt, kan en nevne følgende fundamentale skilnader:

1. Språkene i Norge er mer sosialt og politisk korrelert enn i Sveits (muligens unntatt retoromansk, som liksom nynorsk har sitt kjerneområde i landlig-konservative kretser og hvis eksistens også hviler på et kulturpolitisk-ideologisk fundament).
2. For øvrig går ideologiseringen av språkforholdene i Sveits nærmest i motsatt retning: ideologien bak språkpolitikken har vært mer ensidig demokratisk og mindre nasjonal enn den har vært for store deler av nynorskens historie.
3. En annen forskjell er primært lingvistisk: Bortsett fra retoromansk har alle nasjonalspråkene i Sveits sine respektive kjerneområder utenfor landet, de er altså hvert og ett kun deler eller “utløpere” av flere markant forskjellige språk som her på grunn av særlige historiske konstellasjoner har “vokst sammen”. I Norge er det bare bokmål som har denne bakgrunnen og det står i et konkurranseforhold til et nytt nasjonalspråk. Språkene i Sveits har mer sammenheng med nabolandene og deres historiske forutsetninger er av vesentlig forskjellig karakter. [38]
4. Og hva som er det vesentligste: Språkene i Sveits er strengt atskilt etter lingvistisk og geografisk definerte grupper, mens grensene mellom bokmål og nynorsk både geografisk og lingvistisk er flytende. At det er vanskelig å opprettholde likevekten mellom helt forskjellige språk, hvor territorialprinsippet mangler, viser eksemplet Finland; desto vanskeligere må det være, når det dreier seg om to standard-

---

⁷ Ibid. s. 229 ff., særlig 240.

språk som står i gjensidig interaksjon og som snakkes av personer som har samme “morsmål” og som fritt kan velge mellom de to standardformene. Dette er også resultatet som Einar Haugen kommer til, da han – med et sideblikk på Sveits – drøfter språkstridens framtidsperspektiv: “Enhver virkelig språkfred”, skriver han her⁸, “ville helst være betinget av at språkene ble avsondret geografisk, sosialt og politisk som f. eks. i Sveits, ett av de få land hvor polyglossi ikke skaper språkstrid”, og det ser ut som han ville anbefale eksemplet Sveits til etterfølgelse, “men kanskje”, fortsetter han, “som Bjørnson sa – er fred heller ikke alltid det beste, men at man noe vil?”

Og det er jo også dette synspunktet som er blitt aktuelt igjen gjennom aktivitetene kring “folkemålsrørse”, “ny målstrid” o. l., men det er nettopp her det andre aspektet av “modellen Sveits” kommer inn i bildet: *diglossien og dialektenes sterke stilling i det tyske Sveits*.

2. Det er først og fremst her en sammenligning mellom sveitsiske og norske språkforhold har sin aktualitet og sin legitimasjon. Dialektenes unektelig store betydning og i allmennhet høye vurdering, de siste årenes dialektbølge som sannsynligvis har vært særlig sterk i de to landene, og de energiske forsøk som er blitt gjort å innføre dialekt i skrift, alt dette synes å være fellestrekk som det kunne lønne seg å kikke litt nærmere på, og det skorter derfor heller ikke på tilsvarende henvisninger i norsk faglitteratur. Einar Haugen har flere ganger pekt på diglossisituasjonen i Sveits; mer engasjert er den omtale det tyskspråklige Sveits får hos Vikør⁹ og Wiggen¹⁰, som med språkpedagogisk utgangspunkt legger hovedvekten på Sveits som positivt eksempel på dialektbruk i folkeskolen (og høyere opp). Hos Wiggen heter det bl. a., at “schwyzertütsch blir brukt på mange samfunnsområder som vi neppe finner make til i Norge: i hæren, i mange politiske og andre offentlige sammenhenger, i kjerka og i skolen”, videre, at “dialekt kan enkelte steder bli brukt heilt opp på høgskolenivå” og at det i Sveits “har vært svært positive vilkår for [39] og års erfaringer med dialektbruk bl. a. i den skriftspråklige morsmålsopplæringa”.

2.1. I de aller siste årene har nok forholdene i Norge og Sveits til en viss grad nærmet seg hverandre, men den dag i dag fins det en viktig prinsipiell forskjell, når det gjelder dialektbruken: I det tyske Sveits er dialekten det eneste naturlige språket i dagligtale og den står i et strikt diglossiforhold til høytysk standard som brukes i skrift og – i mer eller mindre varierende former – i offentlig tale og i visse særlige samtalsituasjoner (i samtale med fremmede). Både når det gjelder karakteren av det som normalt er kjent under navnet “schwyzertütsch” og dets forhold til høytysk standard, er det viktig å unngå et par vanlige misforståelser: sveitsertysk er ikke noe egentlig språk som mange, til og med tyske lingvister tror eller har trodd, det er

⁸ Op. cit. (fotnote 1) s. 265.

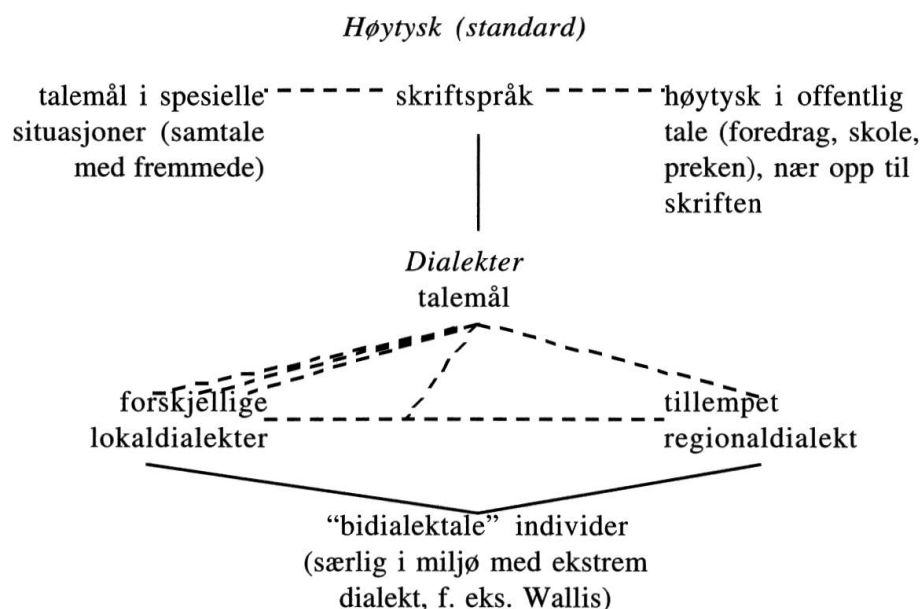
⁹ Lars Vikør, *The New Norse Language Movement*. Oslo 1975, s. 70 f.

¹⁰ Geir Wiggen i: Jo Kleiven (red.), *Språk og samfunn. Bidrag til en norsk sosiolingvistik*. Oslo 1979, s. 95 f.

ikke noe “høyere” eller “overregionalt” talemål som brukes over hele området, men består av en rekke lokale eller regionale dialekter (“folkemål” i egentlig forstand), som kan ligge ganske langt fra hverandre, men i allmennhet er innbyrdes forståelige. En del felles sveitsertyske kjennemerker fins det riktignok, f. eks.

- monoftongene *í ú ü* istedenfor høytysk *ei au äu* (*rite, Huus, Hüüsli*)
- hyppige *ach*-lyd (*rechne(n)* liksom *mache(n)*, dessuten *Chind* o. l.)
- hyppige diminutivdannelser på *-li* (*Chindli, Hüüsli*)
- en lang rekke særord, ofte romanske lånord (“helvetismer”, “romanismer”).

Men enheten i det sveitsertyske talemålet ligger hovedsakelig på det sosiologiske, ikke så mye på det rent lingvistiske planet, i det at alle snakker dialekt, at det prinsipielt nettopp ikke fins noen klasseforskjeller i dialektbruken. Likevel er den nokså alminnelige påstanden feil, at høytysk standard skulle være et “fremmedspråk” for oss; i steden har man da snakket om “bilingualisme i ett og samme språk” og man har også kalt sveitsertysk en “Ausbaudialekt” eller “Ausbausprache”¹¹ for å markere den skarpe grensen mellom dialekt og standard som beror på at vi mangler et språklig mellomlag i form av et “høyere” eller “dannet talemål” og dermed den kontinuiteten mellom dialekt og standard som det ellers pleier å finnes i de europeiske språkene. Diglossien er altså sterkt utpreget og det er ikke for ingenting at Ferguson har tatt det tyske Sveits som eksempel i sin kjente avhandling¹². Vi kan derfor sammenfatte språksituasjonen i det tyske Sveits i følgende skjema: [40]

¹¹ Se Walter Haas i: Robert Schläpfer (ed.), *Die viersprachige Schweiz*. Zürich/Köln 1982, s. 106; Peter Sieber/Horst Sitta, *Mundart und Standardsprache als Problem der Schule*. Aarau/Frankfurt a. M./Salzburg 1986, s. 29, 33. Om begrepet Ausbausprache (-dialekt) se Heinz Kloss, *Die Entstehung neuer germanischer Kultursprachen*. München 1952; dens., “Abstandssprachen und Ausbausprachen”, i: J. Göschel/N. Nil/G. van der Elst (ed.), *Zur Theorie des Dialekts*. Wiesbaden 1976, s. 301–322.

¹² Charles A. Ferguson, “Diglossie”, i: *Word* 15 (1959), s. 325–340.

Denne sosiolingvistiske situasjonen turde være temmelig enestående innen det tyske språkområdet og krever sin forklaring ut fra lingvistiske og politisk-historiske faktorer.

2.2. Det er særlig tre faktorer som tydeligvis har vært av grunnleggende betydning:

1. Den lingvistisk-målgeografiske bakgrunnen: Geografisk sett ligger Sveits i utkanten av det tyske språkområdet; det har i løpet av den tyske språkhistorien hatt sine aktive perioder, da det kunne gi impulsen til så vidtrekkende innovasjoner som den høytyske lydforskyvningen, som er mest konsekvent gjennomført i sveitsiske fjellbygder, men for det meste har dialektenes utvikling holdt seg innen en snevrere ramme: enten har de gjennomført novasjoner av begrenset rekkevidde eller de har avverget novasjoner som nærmet seg nord- eller østfra (f. eks. den høytyske diftongeringen); i mange tilfelle er deler av området blitt påvirket av strømmingen utenfra, og på denne måten har det utviklet seg en lang rekke lokale språkvarianter som avviker ganske sterkt både fra hverandre og fra "rikstysk" dialekt og høyspråk. Hva som er vesentlig for oss: De sveitsertyske dialektene har tross alle særutviklingene stort sett bevart sin gjensidige forståelighet, som jo er av fundamental betydning for dialekten som kommunikasjonsmiddel, og samtidig har situasjonen i det ytterste sørvestlige hjørnet av språkområdet fremkalt en slags bevissthet om at vi ligger "litt ved siden av", at vi er noe spesielt i forhold til de øvrige tysktalende. Men dette hadde etter alt å dømme [41] ikke vært nok for å holde dialekten i live hvis det ikke samtidig hadde vært fordelaktige politiske og sosiologiske faktorer.

2. Landets gamle (relativt) demokratiske samfunnsstruktur er ofte blitt nevnt som viktig grunn til at alle samfunnsklasser enda den dag i dag snakker dialekt, men denne oppfatningen er delvis også blitt kritisert – særlig med tanke på det fransktalende Sveits, som stort sett har oppgitt dialektbruken. Selv tror jeg nok at samfunnsordenen har vært av ikke så liten betydning – i hvert fall i en bestemt tid, nemlig Bismarck-tiden, som var avgjørende for det høyere talemålets spredning i Tyskland, men som bare i ringe grad har sitt motstykke i Sveits.

3. Men av størst betydning er nok den politiske faktoren, eksistensen av en stat som var blitt dannet i motsetning til "riket" og som delvis den dag i dag får sin selvforståelse av denne motsetningen. Da sveitsernes selvstendighet ble definitiv (de facto 1499, de jure 1648) nettopp i de århundrene da utviklingen av skrift- og standardspråket ble aktuell, var det naturlig at i hvert fall tysksveitserne holdt seg til hjemlige tradisjoner og til å begynne med brukte sitt eget skriftspråk: Det var først og fremst et slags regionalt kansellispråk, men det ble bl. a. også brukt i de første opplagene av Zürich-bibelen. Som kansellispråk og delvis også i trykte bøker holdt det seg stort sett til ca. 1600 og lenger utover, men etterhvert ble presset nordfra for hardt: i de forskjellige bibelutgavene fra det 16. og 17. århundret kan vi godt følge

med i hvordan det allmenne tyske riksspråket (Luther-språket) trenger igjennom. Som talemål brukte man imidlertid fortsatt de genuine dialektene, og det fins mange vidnesbyrd om at man helt opp i det 19. århundret i stor utstrekning brukte dialekt i offentlige talesituasjoner som akademiforelesninger eller prekner. Men nettopp i det 19. århundret ble situasjonen farlig. Først begynte visse kretser å blande dialekten opp med skriftformer, og i andre halvparten av hundreåret begynte høytysk i mer eller mindre ren form å erobre visse posisjoner i talemålet: De høyere skolene og universitetene hadde på den tiden en høy prosentdel tyskfødte lærere, i Bismarck-tiden ble høytysk i hvert fall alminnelig i militæret og populært i studentlivet, og visse representanter for byoverklassen (f. eks. i Zürich og St. Gallen) gikk over til standardspråket som allment talemål. Klimaet: En utbredt tyskvennlighet, var fordelaktig for det høytyske talemålets frammarsj, og mange trodde også at dialektenes tid overhodet var forbi, at de var foreldet og dårlig egnet for den moderne tidens krav. Men i denne situasjonen skjedde det merkelige at dialektene tross alt ikke døde. Det var neppe politiske grunner, men nærmest nyromantiske motstrømninger mot urbanisering og internasjonalisering som alt før og omkring århundreskiftet fremkalte en første bølge av dialektvennlighet og en første blomstringstid av skjønnlitteratur på dialekt, men denne førs- [42] te perioden av “sprachlicher Heimatschutz” fikk en tydelig politisk aksent under den første verdenskrig, da den allmenne tyskvennligheten ble avløst av skepsis eller aversjon mot Tyskland og en mer solidarisk holdning overfor de franskorienterte sveitserne. I tiden fremover følger det enda et par “dialektrørsler”. Den første, i 30-årene (“Mundartbewegung” ifølge Schwarzenbach¹³), er tydelig politisk preget – som et viktig element i kampen for nasjonal selvstendighet overfor de nazistiske trusler, som “geistige Landesverteidigung” overfor farlige slagord som “ett språk – ett folk”, og den vokste seg så sterk at det til og med fantes de som gikk inn for at et selvstendig sveitsertysk (“alemannisk”) skriftspråk skulle skapes¹⁴. Den siste dialektbevegelsen, den moderne dialektbølgen (i 60- og 70-årene) har vel liksom i mange andre land visse politiske konnotasjoner, men selv om noe av den tyskfiendtlige holdningen kanskje lever igjen i den, er den ikke direkte antitysk. At den politiske faktoren i hvert fall i mellomkrigstiden var avgjørende for den definitive bevarelsen av dialektene, kan det imidlertid ikke være tvil om, men enda ett moment som har vært av stor betydning for situasjonen i dag og som ikke var direkte politisk, må jeg nevne her: Det er ideen om både standardspråkets og dialektenes “renhet” som ble lansert mot slutten av det 19. århundret¹⁵, og som førte til den polariseringen mellom standard i skrift og dialekt i tale, som i så høy grad preger den diglossale situasjonen av i dag (“medial diglossi”).

¹³ Rudolf Schwarzenbach, *Die Stellung der Mundart in der deutschsprachigen Schweiz* (= Beiträge zur schweizerdeutschen Mundartforschung 17). Frauenfeld 1969, s. 137.

¹⁴ F. eks. Emil Baer, *Alemannisch. Die Rettung der eidgenössischen Seele*. Zürich 1936.

¹⁵ Se Walter Haas (fotnote 11) s. 104 f.

2.3. Følgene av denne utviklingen vil jeg helst bedømme som både positive og negative. Det positive ligger i en – internt sveitsisk sett – allmenn talesituasjon som høver de fleste bra, med et lett og naturlig talemål som en problemfritt kan identifisere seg med og som samtidig også fungerer som overgripende nasjonalt identifikasjonsmerke. Mer problematisk er derimot forholdet til høytysk standard. Det høres jo med en gang, når en sveitser forsøker å snakke standardspråket: Han har en mer eller mindre “dårlig” (dialektpreget) uttale, han gjør grammatiske feil, han har kanskje en klosset og ubehjelpelig stil og han bruker en rekke ord som ikke er vanlige og kanskje uforståelige utenfor landets grenser. Verst er det med uttalen og hele formuleringsevnen, og spørsmålet er da, om ikke (den nåværende) diglossisituasjonen skaper særlige vansker ved innlæringen av tysk standard. Noen sosiolingvister har drøftet problemet, hvorvidt dialekten i det tyske Sveits er en “språkbarriere”, hvor vidt den fører til en restringert standard-kode¹⁶. Det er jo klart at en i dette tilfellet neppe kan snakke om noen alvorligere ulemper i Bernsteins strikte sosiologiske forstand, og noen av språksosiologene synes derfor å ta temmelig lett på dette problemet (en av dem¹⁷ mener at dialekten riktignok er en belastning for skolebarnet, men at denne belastningen kompenseres ved en større årvåkenhet overfor språklige fenomen og at det i hvert fall ikke kan være tale om noen “restrin- [43] gert kode”). Dette kan være riktig nok, når det gjelder skriftlig språkbruk, men at en sveitser (fra begynnelsen av) har en begrenset kompetanse innen muntlig høytysk, er det ikke tvil om; hva de fleste mangler, er naturlige mønster for muntlig stil, for høytysk talemål, og de negative følgene av dette ligger da også klart i dagen: ubehjelpelig språkbruk i omgang med fremmede, mindreverdskjensler overfor tyskere, blanding av dialekt og standard i (improvisert) offentlig tale (“Grossratsdeutsch” o. l.).

3. Men la oss se litt nærmere på de aktuelle tendensene i forholdet dialekt/standard. Som det alt turde ha framgått av det jeg har sagt, har dialektbruken i løpet av de siste årtiene øket på mange forskjellige områder. Den dialektbølgen som har rullet over så mange andre europeiske land, er på grunn av den spesielle utgangssituasjonen sannsynligvis mer påtakelig enn andre steder, ja den holder alle-rede på å gjennombytte det gamle skjemaet for fordelingen av de to språklagene som jeg har tegnet ovenfor.

3.1. Naturlig nok er økningen av dialektbruken særlig sterk på det muntlige planet. Kanskje er den mest påtakelig i radio og i TV. Her rettet dialektbruken seg opprinnelig stort sett etter emne – dialekt ble bl. a. brukt i forbindelse med folklore (folkemusikk o. l.), i humoristiske program (kabaréer o. l.), barneprogram o. s. v., mens høytysk dominerte i dagsnytt, litterære eller kunstneriske program, temaer

¹⁶ Se bl. a. Roland Ris, “Dialekte und Sprachbarrieren aus Schweizer Sicht”, i: Hermann Bausinger et al. (ed.), *Dialekt als Sprachbarriere? Ergebnisbericht einer Tagung zur alemannischen Dialektforschung*. Tübingen 1973, s. 29–62.

¹⁷ Walter Schenker, “Soziolinguistische Implikationen der deutschschweizerischen Sprachsituation”, i: *Sprachspiegel* 28 (1972), s. 69–77.

med internasjonal tilknytning og i andre ikke-folkelige sammenhenger – men denne avgrensningen som fins hos Schwarzenbach¹⁸, er ikke lenger helt aktuell i dag, utviklingen har gått videre. Særlig radio-, men også TV-program kan i dag omfatte alle mulige slags blandinger av dialekt og høytysk, og programsjefen eller til og med hallomannen/-damen får ofte selv bestemme hvilket språk han/hun vil bruke.

Den offentlige talen har aldri vært utelukkende høytysk, men i løpet av det 19. århundret ble standardspråket dominerende, mens dialekten i den siste tiden har gått framover igjen. Dialekt brukes bl. a. i festtaler, i diskusjoner i kommunestyre, i mer eller minder populære offentlige (også vitenskapelige) foredrag o. l., delvis også i kirken, men visse posisjoner holder høytysken fremdeles. Innom større politiske eller nasjonale rammer kan dialektbruk nok forekomme, men mer unntaksvis. I forbundsparlamentets debatter krever allerede hensyn til ikke-tyskspråklige medlemmer, at taleren snakker standardspråk (eller noe som ligner det), og i kantonale parlament er dialekten bare delvis tillatt. Grensen trekkes her vel ikke så mye av dialektens “begrensede uttrykkmuligheter” som av emnenes rekkevidde, situasjonens alvor og verdighet eller hensynet til ikke-tyskspråklige tilhørere. [44]

At en i allmennhet er tilbøyelig til å tilskrive dialekten en like stor uttrykksevne som skriftspråket, viser seg nok særlig tydelig i den siste tidens tendenser innom skole og annen undervisning. Bruken av dialekt i skolen har tradisjonelt vært begrenset til de første to-tre klassene; den har alltid vært nødvendig for barn som ikke hadde noen forkunnskaper i standardspråket, men selv om en allerede i mange år har hatt lesebøker og ABC-bøker på dialekt, var denne til for kort tid siden blitt brukt helt pragmatisk – som et hjelpemiddel eller en bro på veien mot standardspråket som det eneste målet som var fastlagt i skoleloven. Elevene skulle litt etter hvert, men så hurtig som mulig, gli inn i høytysk språkmiljø. Som allerede antydnet, ble det langt inn på 1800-tallet snakket dialekt helt opp til den høyeste akademiske undervisningen, men fra og med slutten av århundret og utover var det helt annerledes – helt til for kanskje 10–15 år siden. Å bedømme den aktuelle situasjonen akkurat nå, er nokså vanskelig, ettersom de gamle bestemmelsene fremdeles gjelder i teorien, mens det i praksis ofte er den enkelte læreren som avgjør hvor mye dialekt han vil tillate på de forskjellige trinnene. Det er mange som fortsetter å snakke dialekt helt opp til de høyere klassene, særlig i (også faglige) diskusjoner med elevene og i visse fag, og det er blitt påvist at loven som foreskriver standardspråk som eneste språk for gymnaset, bare blir overholdt ca. 50%.

3.2. Dialektbruken har imidlertid også gått fram på det skriftlige planet, og det gamle systemet med medial diglossi trues dermed også fra denne siden: Standardspråket har ikke lenger enerett på den skriftlige kommunikasjonen. Når det gjelder skjønnlitteratur, har dette jo en relativt gammel tradisjon, men i dag har vi ikke bare fått en ny bølge av litteratur på dialekt (delvis av nokså høy kvalitet), men dialekten har også begynt å trenge inn på andre skriftområder. I den siste tiden er det blitt

---

¹⁸ Op. cit. (fotnote 13) s. 185 ff.

nokså vanlig, at ungdommer skriver brev o. l. på dialekt, d. v. s. at de bruker dialekten som allment skriftlig kommunikasjonsmiddel. Men allerede litt tidligere – i viss utstrekning alt i mellomkrigstiden og siden framfor alt fra 50-årene av – var det blitt populært å skrive dialekt i bestemte offentlige sammenhenger, framfor alt i reklamefaget o. l. Jeg kunne godt nevne en rekke morsomme eksempler fra vareannonser over valgpropaganda helt til spisekart, hvor ikke bare navnene på spesielt sveitsiske retter (*Rösti*, *Geschnetzeltes*) er blitt alminnelig godtatt, men hvor det iblant også kan dukke opp lange beskrivelser på sveitsertysk – eventuelt med fransk, men ikke høytysk oversettelse!

3.3. Det er opplagt at dialektbruken i slike tilfeller er sterkt motepreget (man vil gjerne være populær, forsøker å få gjesten/kunden til å føle seg hjemme o. s. v.), men nettopp denne moten passer godt sammen med den allmenne tendensen i den internasjonale dialektbølgen (reaksjon mot teknikkens og det kapitalistiske samfunnets [45] utvikling, mot “normeringen” av den menneskelige eksistens; ny individualisme, forkjærlighet for det muntlige o. s. v.); jeg skal bare peke på et par faktorer som synes å ha spilt en særlig viktig rolle i Sveits. Den ene er en arv fra nazitiden: En viss motvilje mot alt som er tysk, nå redusert til ønsket om markeringen av en viss standard; den andre er det som er blitt kalt for “Sveits’ nye identitetskrise”¹⁹, 60-årenes reaksjon mot den overdrevne økonomiske høykonjunkturen med alle dens følger som internasjonalisering, fremmedgjøring av natur og hjemlig miljø o. s. v.

4. Mot bakgrunnen av den utvidede dialektbruken som de siste årtienenes hovedtendens i språkutviklingen, kan man spørre seg hvordan det tyske Sveits’ lingvistiske framtid ser ut.

Noen fare for dialekten som sådan eksisterer i hvert fall ikke, men liksom på andre hold forandrer de enkelte dialektene seg i langt større fart og mye radikalere enn tidligere. Dialektbølgen er ikke den direkte årsaken, men bidrar til den utvanning av dialektenes form og struktur som overalt er tydelig og som delvis kan anta faretruende former – jeg tenker her på situasjoner, der en f. eks. skal gjengi vitenskapelig høyt nyanserte innhold og der erfaringene viser at det av dialekten ikke blir mye mer igjen enn visse lyder og former, mens hele syntaksen er høytysk! Dialekten som lokalt, hjemlig språkmiljø forsvinner mer og mer, de tradisjonelle dialektene blir utjevnet til fordel for visse dialekter som har høy prestisje og ikke avviker for mye fra skriftspråket (standard), framfor alt dialekten i Zürich (det tyske Sveits’ økonomiske og kulturelle sentrum). Dermed forsvinner ikke bare de finere nyansene i språket, men visse perifere dialekter kan rent ut bli diskriminert. Den økede landsomfattende kommunikasjonen, folkeflytning og turisme kan føre til at framfor alt fjellboere med ekstrem lokal dialekt av praktiske grunner går over til en slags tillempet dialektform, som de kanskje til å begynne med bare bruker i omgangen med fremmede, men som helt sikkert allerede i neste generasjon kommer til å dominere.

¹⁹ Se Ris, op. cit. (fotnote 16) s. 43.

Men ikke bare det: Den økede samferdselen har også hatt til følge at en mye oftere enn før hører andre landsmenns tale og danner seg en bestemt, vurderende oppfatning av den, og denne oppfatningen kan da også være diskriminerende, det kan bli språkbarrierer også på dette planet²⁰.

Hovedsaken står imidlertid fast: Det er ingen overhengende fare fra skriftspråket. Utviklingstendensen i lyd og former følger snarere de store dialektene enn standarden; bevisstheten om at vi har andre pragmatiske forhold enn i Tyskland er fullt levende og styrker dialektens stilling, og ikke en gang utjevningen mellom sveitser-tyske dialekter vil innen en overskuelig framtid gå så langt at vi behøver å være redd for den "Einheitsschweizerdeutsch" (Ris²¹) eller "schweizerdeutsche Ausgleichs-sprache" (Steger²²) som en del sosio- [46] lingvister har forutsagt, og som da muligens også kunne bli en trusel mot kommunikasjonen med andre deler av det tyske språkområdet.

Den største faren som etter min mening truer det tysksveitsiske språksamfunnet, dets struktur og tradisjoner, kommer snarere fra motsatt hold – nemlig nettopp fra den overhåndtagende dialektbruken. Det fins riktignok mange som ikke tror at tysksveitsernes standardkompetanse skulle være truet, bl. a. skulle den sterke dialektbruken i radioen kompenseres ved en utvidelse av *hele* programmet, men jeg synes allikevel det er et faktum at tysksveitsernes forhold til skriftspråket er spent og at den utvidede bruken av dialekt som talemål på høytyskens bekostning mer og mer fører til kulturell og sosial isolering ikke bare fra Tyskland, men delvis også fra våre fransk- og italiensktalende landsmenn som jo lærer høytysk i skolen og ikke uten videre forstår våre dialekter. Mangelen på standardtysk kompetanse fører oss mer og mer inn i en ond sirkel: I tilknytning til språkpedagogen Horst Sitta²³ kan vi formulere det slik, at vi på grunn av det dialektale talemålet har en oppfatning av høytysk som noe høytidelig, noe krevende; derfor blir vi redde, og fordi vi er redde (for standardsituasjoner), prøver vi så mye som mulig å unngå høyspråket, derfor blir vi enda mindre fortrolig med det, vi blir ennå mer redde og usikre o. s. v. Jo lengre vi skyver høytysken fra oss, desto mer mister vi diglossiens selvsagte fordele (to språkkoder, begge to like velegnet til hvert sitt funksjonsområde). Følgene av denne utviklingen viser seg allerede nå: Frykt for skriftspråkskulturens forfall (hos språkpedagoger), irritasjon blant våre fransktalende landsmenn. I den aktuelle situasjonen turde det derfor neppe være behov for aksjoner til fremme av dialektbruken. Hva som derimot i høyeste grad er påkrevet, er planlegging og rådgivning på forskjellig nivå: Både innen dialekten ("Mundartpflege") og når det gjelder forholdet

²⁰ Ibid. s. 57 ff.

²¹ Ibid. s. 60 ff.

²² Hugo Steger i: Heiner Löffler (ed.), *Das Deutsch der Schweizer. Zur Sprach- und Literatursituation der Schweiz*. Aarau/Frankfurt a. M./Salzburg 1986, s. 187.

²³ "Spracherwerbtheoretische Aspekte des Verhältnisses von Mundart und Hochsprache in der Schule", i: *Standard und Dialekt. Studien zur gesprochenen und geschriebenen Gegenwärtigsprache. Festschrift für Heinz Rupp zum 60. Geburtstag*. Bern/München 1979, s. 165–175, særlig 165 f.

mellom dialekt og standard. Man er også allerede kommet et godt stykke på vei, særlig med rådgivning om “god” dialekt (hvor foreningen “Bund Schwyzertütsch” prøver å følge en gyllen middelvei mellom gammeldags “demonstrasjonsdialekt” og en brukbar moderne talemålsform. Men også skriftspråkproblemet er man oppmerksom på: Siden 1982 fins det en “Verein für die Pflege der deutschen Hochsprache”; germanistene har startet et forskningsprosjekt om dialekt og standardspråk i det tyske Sveits, og de kantonale kulturministrene har sendt ut et rundskriv, der de advarer mot overdreven dialektbruk og skriftspråkskunnskapens forfall i skolen. Hva de fleste er klar over, er at det gjelder å bevare vår diglossi, at det ikke bare er en fordel å ha to språklige registre til rådighet, men at også vår tilhørighet til det tyske kulturområdet hører til de fundamentale prinsippene som vår stat er bygd på. [47]

5. Her møter da også en sammenligning mellom Norge og det tyske Sveits sine grenser. Det er mye som er nokså likt i de to språkområdene: Dialektenes (relativt) sterke stilling, relativt stor avstand mellom skrift- og talemål, diglossi, mer eller mindre spent forhold mellom dialekt og skriftspråk, demokratisk-nasjonal ideologi som gjør en dialekt nær språkinnlæring ønskelig og som gjerne vil fremme dialekten som nasjonalt identifikasjonssymbol. Forskjellene ligger hovedsakelig på to plan:

1. I skriftspråket: Norge har i hvert fall én nasjonal standard, vi har ett “fremmed” skriftspråk som vi av politisk-ideologiske grunner ikke kan gi slipp på,
2. I talemålet: Norge har i hvert fall delvis et språklig mellomlag mellom skrift og dialekt, det “dannede talemålet”, mens vi bare har to strengt atskilte registre.

Situasjonen i Norge er altså på en måte mer komplisert, men innebærer kanskje visse spesielle sjanser, når det gjelder skrift- og talemålenes framtid. Det fins muligheter til intern regulering som ikke vi har (hvis vi da altså avviser tanken om å skape et nytt, eget skriftspråk), og eksistensen av et standardspråk som ligger forholdsvis nær opp til dialektene frembyr kanskje visse særskilte muligheter til å bygge nye bruer over kløften mellom dialekt og standard. Vi kan glede oss over dialekter som har en så sterk stilling at de norske dialektene antakelig aldri vil kunne hamle opp med dem, men vi må i steden ta til takke med en diglossi som stort sett riktignok er noe positivt, men allikevel alltid vil skape problemer og friksjoner. Dette er imidlertid nokså lange framtidsperspektiv som jeg her bare kan antyde: Mens diglossisituasjonen i Sveits antakelig forblir forholdsvis stabil, vil det bli særlig interessant å se hva de siste årenes tendenser i Norge til fordel for nynorsken og dialektene på lengre sikt vil føre til.